

مركز جهانی علوم اسلامی
جمهوری اسلامی ایران - قم - ۱۳۵۸

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

مشارکت سیاسی زنان و مبانی دینی آن

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و معارف اسلامی

گزارش: قرآن

نگارش: خلیل الله طاهری

استاد راهنما: دکتر محمد تقی کرمی

استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین علی رضابی نیاز

مهر ۱۳۸۵

- مسؤلیت مطالب مندرج در این پایان نامه به عهده نویسنده می باشد.
- هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع، بلااشکال است و نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

تقدیر و تشکر

حمد و ستایش بی پایان خدای را که به انسان عقل و خرد
(حجت درونی) بخشیده و وی را به واسطه پیامبران بزرگ خود
(حجت‌های بیرونی) مدد رسانده است.

درود و سلام بیکران بر پیامبران و رسولان الهی و ائمه
هدی علیهم‌السلام که راه سعادت را برای بشر هموار نموده‌اند.

تقدیر و تشکر از همه دانشمندان ربانی که ما را در فهم معارف
الهی و دینی یاری می‌دهند،

و اینجانب بر خود فرض می‌دانم که از راهنمائیها و ارشادات دانشوران
گرانمایه و اساتید معظم آقایان دکتر محمدتقی کرمی (بعنوان
استاد راهنما) حجة الاسلام والمسلمین علی رضا بی نیاز. (بعنوان
استاد مشاور) همینطور از مساعدتهای صمیمانه‌ی مسئولین محترم مرکز
جهانی علوم اسلامی و کارکنان متعهد و شریف آن، تشکر و
سپاسگزاری نمایم.

توفیق روزافزون همگان را از خداوند علیم و مٓنان مسئلت می‌نمایم.

چکیده

موضوع نوشته حاضر از مباحث شایع و رایج علمی سیاسی، در سطح ملی و بین المللی است. با اینکه موضوع تقریباً تا یکی دو دهه قبل، به دلایل خاص فرهنگی، تاریخی و شناخته نشدن اهمیت آن، نقش قابل توجهی در میادین علمی فرهنگی نداشته است، اما در عصر حاضر به یکی از پررونق ترین دانش روز تبدیل شده است که به دلایل آن در متن اشاره خواهد شد. این مسئله، و اینکه سؤالاتی زیادی تا هنوز در این موضوع وجود دارد که اذهان عمومی را بخود جلب نموده است؛ سرمنشأ بسیاری از نوشته ها در قالب کتاب و مقاله شده که نوشته حاضر یکی از آن به شمار می رود. این نوشته در سه فصل تدوین گردیده که به ترتیب اهمیت و کاربردشان ذکر و با خاتمه و جمع بندی به پایان می رسد.

طرح جوانب جدید و نوپیدا تأمل و تعمق بیشتری می خواهد، که عالمان دینی باید جوابگوی آن باشند. شبهات و سؤالات ایجاد شده، پیرامون موضوع تحقیق حاضر از یک سو، و تبیین دیدگاه اسلام ناب نسبت به آن و جایگاه آن از سوی دیگر، از وظایفی است که فراروی عالمان و اندیشمندان اسلامی قرار گرفته و آنها را به چالش می کشد. مهم ترین و اساسی ترین سؤال که در این نوشتار مطرح گردیده عبارت است از اینکه: دیدگاه دین در مورد مشارکت سیاسی زنان چه و مبانی دینی آن کدام است؟ این سؤال به عنوان سؤال اصلی تحقیق مطرح گردیده که کل تحقیق حاضر حول محور آن دور خواهد زد بدین جهت فرضیه یا فرضیه های که می تواند در این نوشتار مطرح باشد از این قرار است:

۱. با توجه به اینکه دیدگاه اسلام در مورد زن فرانگری بوده به گونه ای که احکام آن شامل زن و مرد می گردد این مسأله می تواند مشارکت سیاسی زنان را توجیه نماید.
۲. دیدگاه اسلام در مورد زن و مرد هم فراجنسی است و هم فراحکمی، چون در اصل انسانیت باهم شریکند. لذا، مشارکت سیاسی زنان در صورتی که آسیبی به اصل کانون خانواده

نرساند بلامانع خواهد بود. ضمن اینکه الگوهای ارزشمندی از صدر اسلام قابل ارائه می‌باشد.

در پایان نتایجی را که از کل نوشتار می‌توان استخراج نمود این خواهد بود که: با در نظر داشت مبانی ذکر شده برای مشارکت سیاسی زنان و الگوهای قابل ارائه از صدر اسلام و دلایل دیگری که به صورت پراکنده در جای جای این نوشتار به تناسب مطالب آن ذکر گردیده، به نظر می‌رسد مشارکت سیاسی زنان در صورتی که به اصل کانون خانواده آسیب وارد نساخته، مقام مادری زن را به مخاطره نیانداخته و عفت و پاکدامنی زن مسلمان را تحت تأثیر آن قرار ندهد اشکال نخواهد داشت.

فهرست مطالب

- تقدیر و تشکر
- تقدیم
- چکیده

فصل اول: طرح تحقیق

- ۲ بیان مسأله (تعریف موضوع تحقیق)
- ۴ سؤال اصلی تحقیق
- ۵ سوالات فرعی تحقیق
- ۵ فرضیه‌های تحقیق
- ۶ روش تحقیق
- ۶ روش گردآوری اطلاعات
- ۷ سابقه (پیشینه) موضوع تحقیق
- ۱۰ نوآوری تحقیق
- ۱۱ اهمیت تحقیق
- ۱۲ مفاهیم
- ۱۳ اهداف تحقیق
- ۱۴ سازماندهی (ساختار) تحقیق

فصل دوم: مباحث نظری و کلیات

الف - اصل مشارکت سیاسی	۱۶
۱. تعاریف	۱۶
۲. انواع مشارکت سیاسی به تناسب رویکرد آن	۱۷
۳. سطوح مشارکت سیاسی	۱۸
۴. مبانی دینی مشارکت سیاسی	۱۹
ب - مشارکت سیاسی زنان	۲۲
ج - مصادیق و انواع مشارکت سیاسی زنان	۲۵
۱. در سطح توده	۲۶
۱-۱. شرکت در انتخابات	۲۶
۲-۱. شرکت در گروه‌ها و احزاب سیاسی	۲۷
۳-۱. شرکت در تجربه‌های اجتماعی	۲۸
۲. در سطح نخبگان	۳۰
۱-۲. نمایندگی مجلس مقننه	۳۰
۲-۲. شرکت در قوه مجریه سیاسی	۳۱
۳-۲. شرکت در خدمات بین‌المللی	۳۳

فصل سوم: مبانی دینی مشارکت سیاسی زنان

الف - اشتراک زن و مرد در اصل انسانیت	۳۶
ب - فرا جنسی بودن تکالیف و دستورات الهی	۵۲
ج - اصالت روح و فرعیّت بدن	۶۵
د - تساوی زن و مرد در دین داری و وحدت دین و سیاست	۷۴

فصل چهارم: الگوهای مشارکت سیاسی زنان

- الف - مشارکت سیاسی زنان در زمان حیات پیامبر (ص) ۷۸
۱. مشارکت زنان در جنگ ۷۸
 ۲. مشارکت زنان در بیعت ۷۹
 ۳. مشارکت زنان در امور آسیب دیدگان جنگ و یاری آنها ۸۱
 ۴. مشارکت زنان در هجرت ۸۳
 ۵. شرکت زنان در امورات فرهنگی (سؤال و جواب از پیامبر (ص)) ۸۴
- ب - مشارکت سیاسی زنان در زمان امیرالمؤمنین ۸۶
۱. دفاع حضرت زهرا (س) از مقام امامت ۸۷
 ۲. شرکت زنان در بیعت با امیر المؤمنین (ع) ۸۸
 ۳. شرکت زنان در جنگ صفین ۹۰
 ۴. شرکت زنان در امورات استخباراتی و اطلاع رسانی به نفع علی (ع) ۹۱
- ج - مشارکت سیاسی زنان در زمان امام حسین (ع) ۹۳
۱. دفاع حضرت زینب از مقام ولایت و افشاگری علیه یزید ۹۳
 ۲. پناه دادن طوعه به مسلم بن عقیل ۹۶
 ۳. همسر علی بن مظهر ۹۷
 ۴. ام خلف همسر مسلم بن عوئجه ۹۸

فصل پنجم: زن و مناصب سیاسی

۱. زن و اجتهاد ۱۰۱
- الف - جنبه فطری و طبیعی ۱۰۱
- ب - جنبه حقوقی و شرعی ۱۰۳

۱۰۴	۲. زن و قضاوت
۱۰۶	نحوه استدلال
۱۱۸	۳. زن و وکالت در پارلمان
۱۲۱	۴. زن و وزارت
۱۲۵	۵. زن و ریاست جمهوری
۱۳۰	۶. زن و ولایت فقه
۱۳۰	الف - نقطه از آغازین بحث
۱۳۲	ب - دیدگاه‌های کلی درباره ولایت فقیه
۱۳۲	۱. ناباوران به ولایت مطلقه فقیه
۱۳۳	نقد نظریه آیه الله خویی
۱۳۵	نقد نظر شیخ انصاری در مکاسب
۱۳۵	۲. باورمندان به ولایت فقیه
۱۳۷	آیا زن می‌تواند ولی فقیه باشد؟
۱۳۸	قائلین به عدم جواز تصدی منصب ولایت فقیه از سوی زنان
۱۴۰	قائلین به جواز تصدی ولایت فقیه از سوی زنان
۱۴۳	خاتمه و جمع‌بندی
۱۵۴	فهرست منابع
۱۵۹	مجلات
۱۶۰	روزنامه
۱۶۰	سایت‌های اینترنتی

فصل اول

طرح تحقیق

بیان مسأله (تعریف موضوع تحقیق)

جامعیت دین مقدس و آسمانی اسلام که هدایتگری و سعادت بخشی انسان‌ها را به عهده دارد، ایجاب می‌کند تا پایا پای ظهور معضلات و مسائل جدید در زندگی بشر راهکارهای تازه و الهام گرفته از وحی را ارائه نماید، تا خلاءهای موجود بر طرف و اندیشه‌های مترقی اسلام معرفی گردد. یکی از مسائل اجتماعی امروزه که بسیار مورد توجه اندیشمندان واقع گردیده موقعیت اجتماعی، سیاسی و فرهنگی زنان است.

با توجه به اهمیت موضوع متفکران دینی به تناسب علاقه و رشته تخصصی، به تحقیق و تألیف در زمینه مسایل زنان پرداخته‌اند خصوصاً در طول بیست سال گذشته اینگونه تلاشها مضاعف گردیده، زیرا فرایند نوگرایی که از غرب آغاز و مرزهای جغرافیایی را یکی پس از دیگری در نور دیده و به کشورهای جهان سوم رسیده این کشورها را تحت تأثیر قرار داده است.

بدین لحاظ و اینکه طرح جوانب جدید و حوادث نو تفحص و تأمل بیشتری می‌خواهد عالمان دینی باید جوابگوی شبهات و سئوالات ایجاد شده باشند، تا راه را بر سیل بنیان کن اندیشه‌های غیر دینی یا ضد دینی سد نمایند و دیدگاه اسلام ناب را نسبت به زن و جایگاه آن

روشن سازند. امروزه مسائل زنان از مطالعات موردی و استثنایی خارج گردیده و به دانش مستقل «مطالعات زنان» تبدیل گردیده که خود دارای گرایشات مختلفی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و پژوهشی است.

گزارشات از گوشه و کنار جهان حاکی از آن است که فرایند نوگرایی غربی زنان را از بهره‌وران به قربانیان توسعه تبدیل کرده است. بدین لحاظ بحث و گفتگو پیرامون مشارکت سیاسی زنان بخشی عمده از مسائل زنان را در سطح ملی و بین‌المللی بنحود اختصاص داده است. بهبود وضعیت زنان و به تبع آن جامعه به مشارکت سیاسی آنها از پایین‌ترین سطح تا بالاترین مرتبه ارتباط دارد تنها به رسمیت شناختن حقوق و هویت انسانی آنها در قوانین اساسی کشورها کافی نیست.

بنابراین سخن از سهم‌گیری مؤثر و مشارکت سیاسی زنان در سطح ملی و بین‌المللی به میان می‌آید. این مسئله دست‌اندرکاران امور اجرایی کشورها را با پدیده‌ای نو مواجه نموده که همانا مشارکت سیاسی زنان است. پدیده‌ای که پیش از این غالباً در اختیار مردان بوده است. مشارکت زنان در مسایل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می‌تواند پیش‌زمینه مناسبی برای حضور فعال آنها محسوب گردیده و آنها را از محرومیت همیشگی‌شان خارج سازد.

افزایش آگاهی سیاسی در بین حلقه‌های مختلف جامعه، و لزوم بکارگیری بیشتر از نیروهای اجتماعی، بدون در نظر داشت تفاوت‌های جنسی، تمایل به مشارکت همه‌جانبه تمامی افراد را تقویت می‌کند. بنابراین مشارکت توده مردم، از همه اقشار جامعه در فرایند سیاسی، امروزه یک پدیده همگانی و مفهوم ارزشمند در مقیاس جهانی بشمار می‌رود. و از جمله مهم‌ترین

مسایل است که نظام‌های سیاسی کشورها به اشکال گوناگون و صورت‌های مختلف با آن روبرو هستند.

فرایند مشارکت سیاسی زنان توأم با تحولات پدیده آمده و ظهور مسایل جدید مثل حقوق زن، مشارکت سیاسی و اجتماعی زنان، ایجاب می‌کند تا مشارکت سیاسی آنان را از زاویه دینی مورد ارزیابی قرار داده و ببینیم اصولاً مشارکت سیاسی زنان مبنای دینی دارد تا بر اساس آن مشارکت سیاسی آنان را توجیه نموده و بر طبق آن پاسخ درست و منطقی برای سؤالاتی که درین زمینه مطرح است بیابیم؟

سؤال اصلی تحقیق

در بسیاری از کشورها که داعیه دین داری دارند پدیده مشارکت سیاسی زنان، دست اندرکاران و کارگزاران آنها را به چالش کشیده، بطوری که دیگر نمی‌توان پدیده مشارکت سیاسی زنان را از مسائل حاشیه‌ای به حساب آورده و آن را به تأخیر انداخت. نظام دینی و حکومت‌های دین مدار عموماً بر مبانی و معیارهای دینی استوارند. بدین لحاظ پاسخ به سؤالات و شبهات پدید آمده را باید از متون دینی استخراج نمائیم.

بنابر این سؤال اصلی مطرح شده پیرامون (مشارکت سیاسی زنان) بقرار ذیل می‌باشد:

۱. دیدگاه دین در مورد (مشارکت سیاسی زنان) چه و مبانی دینی مشارکت سیاسی زنان

کدام است؟

سؤالات فرعی تحقیق

۱. دایره (مشارکت سیاسی زنان) از نگاه دین محدود به قلمرو خاص (مثلاً در سطح توده نه در سطح نخبگان) است یا اینکه آن را به طور مطلق (در تمام سطوح چه توده و یا نخبگان) پذیرفته است؟

۲. الگوهای قابل ارائه از صدر اسلام برای مشارکت سیاسی زنان داریم یا خیر؟

۳. تصدی مناصب سیاسی از سوی زنان جایز است یا خیر؟

پاسخ درست و راه حل مناسب برای سؤالات فوق هسته مرکزی مباحث مربوط به موضوع «مشارکت سیاسی زنان» را تشکیل می‌دهد. پاسخ شایسته و کارا آن است، که از درون، قوانین و متون دینی نشأت گرفته و عاری از گرایش‌های شخصی، و رسومات عشیره‌ای و سنت‌های قبیله‌ای باشد. درین نوشتار سعی گردیده مشارکت سیاسی، مبانی دینی و ضوابط فعالیت سیاسی زنان از زاویه نگاه دینی مورد ارزیابی قرار گرفته، تا راهگشای معضلی به نام مشارکت سیاسی زنان واقع گردد.

فرضیه‌های تحقیق

۱. با توجه به اینکه دیدگاه اسلام در مورد وظایف زن فرانگری است. بگونه‌ی که احکام اسلام غالباً (الا موارد خاص که حکمی یا احکامی، طبق نظام احسن مختص به جنس خاص می‌باشد.) همگانی بوده و تمام افراد (اعم از زن و مرد) را در بر می‌گیرد. این مسئله می‌تواند مشارکت سیاسی زنان را توجیه نماید.

۲. دیدگاه اسلام نسبت به زن اولاً فراجنسی است. ثانیاً فرا حکمی چون زن و مرد از نگاه اسلام، در اصل انسانیت باهم شریک می‌باشند. به نظر می‌رسد (مشارکت سیاسی زنان) در صورتی که آسیبی به اصل کانون خانواده نرساند. بلامانع خواهد بود.

۳. ضمن اینکه الگوهای ارزشمندی از مشارکت سیاسی زنان در صدر اسلام قابل ارائه می‌باشند. مشارکت سیاسی زنان در عصر حاضر، و تناسبی که بین این دو عنصر (مشارکت سیاسی زنان در صدر اسلام و عصر حاضر) وجود دارد. راه را برای مشارکت سیاسی زنان هموار می‌کند.

روش تحقیق

روش تحقیق در نوشتار حاضر توصیفی - تحلیلی می‌باشد چون غرض این تحقیق پاسخگویی به پرسشهای مطرح شده می‌باشد.

همینطور در این تحقیق واقعیت‌های موجود مورد کاوش و تحلیل واقع شده. به گونه‌ی که خود این اطلاعات و واقعیت‌ها منتهی به تئوری مستقل و جداگانه نمی‌شود. بلکه زمینه ساز فرضیه‌های مطالعات بعدی می‌گردد.

روش گرد آوری اطلاعات

روش و ابزار گردآوری اطلاعات در این تحقیق کتابخانه‌ای است. به این نحو که محقق با جمع آوری و فیش برداری از لابلای کتب، مجلات، سایت‌های اینترنتی و روزنامه‌های موجود در کتابخانه‌های (تخصصی یا عمومی) اطلاعات لازم را گرد آوری و تدوین نموده است.

سابقه (پیشینه) موضوع تحقیق

براساس تحقیقات که در خصوص موضوع تحقیق انجام پذیرفته تاکنون پژوهش جامع و کامل در این مورد صورت نگرفته است آنچه که در یکی دو دهه اخیر بعمل آمده در حوزه عام تحقیق بوده است که در خلال آن به مشارکت سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، کشاورزی و فرهنگی زنان پرداخته شده است که ما به عنوان نمونه به کتاب‌های منتشر شده در این زمینه اشاره می‌کنیم:

۱. از جمله کتاب‌های که در این موضوع مشارکت سیاسی زنان را مورد بحث و بررسی قرار داده کتابی است به نام (حدود مشارکت سیاسی زنان در اسلام) که نویسنده‌ی محترم آن هرچند مطالب ارزشمندی را پیرامون مشارکت سیاسی زنان مطرح نموده است ولی مشخصاً بحثی تحت عنوان (مبانی دینی مشارکت سیاسی زنان) مطرح نکرده و از این مسأله غفلت ورزیده است.

۲. همچنین کتاب دیگری به نام (مشارکت سیاسی زنان ایران) به قلم خانم نسرين مصفا منتشر گردیده که در حد خودش اثر ارزشمندی به شمار می‌رود و مسائل متعددی را در این کتاب عنوان نموده است اما احساس می‌شود که جای بسیاری از مباحث از جمله (مبانی دینی مشارکت سیاسی زنان) در این کتاب گرانها خالی است.

۳. اثر دیگری که در این موضوع می‌توان از آن نام برد کتابی است که به قلم محقق توانمند خانم مهرانگیز کار به نام (مشارکت سیاسی زنان موانع و امکانات) چاپ و منتشر گردیده این کتاب که در هفت فصل تدوین گردیده، مسائل و مطالب مهمی را مطرح نموده است ولی باز مبانی دینی مشارکت سیاسی زنان را مطرح نکرده است.

کتاب‌های دیگر از سوی نویسندگان دیگر پیرامون مشارکت سیاسی زنان به بازار عرضه گردیده که همگی دارای مباحثی ارزشمند و مهم می‌باشند ولی متأسفانه مسأله (مبانی دینی مشارکت سیاسی زنان) را مطرح نکرده‌اند. از این رو نویسنده رساله حاضر، مسأله (مبانی دینی مشارکت سیاسی زنان) را پر اهمیت دیده و تلاش مضاعف خویش را حول محور این موضوع انجام داده است، همانگونه که تذکر داده شد، پژوهش جامع و کامل، اطراف موضوع مشارکت سیاسی زنان به عمل نیامده. ممکن است ریشه این غفلت ورزی، در نیم قرن اول اسلام و قاعده معروف و مشهور «الائمه من قریش» نهفته باشد. که عموم مسلمین آن را بخاطر روایاتی زیادی که در برگیرنده این مضمون است قبول نموده. و امامیه هم به جهت نص و تصریح که در مورد دوازده امام وارد گردیده بود، آن را پذیرفته باشند.^(۱)

تبعاً دیگر مجالی برای بحث از مشارکت سیاسی زنان که سرانجام آن تصدی حکومت و دولت از سوی آنها است وجود نداشت. ناگفته نماند که آراء متفاوت در خصوص مشارکت سیاسی زنان اعجاب آور است.

عده‌ای از اندیشمندان فعالیت زنان را محدود در محیط خانواده دانسته و معتقدند که حضور آنان در عرصه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی باعث ایجاد فساد و فحشاء گردیده و بنیان خانواده را سُست و نابود می‌سازد. علاوه بر این، آنان معتقدند که حضور زنان در محافل سیاسی و اجتماعی با غیرت مردانگی، شرف خانوادگی و تعصبات عشیره‌ای و قبیله‌ای

۱. شیخ محمد مهدی شمس الدین، حدود مشارکت سیاسی زنان در اسلام، ترجمه محسن عابدی، قم: مؤسسه انتشارات بعثت، ۱۳۷۶، ص ۳۱.

منافات دارد.^(۱)

برخی نیز بر این پندارند که اساساً، هر چیزی که مانع مشارکت سیاسی اجتماعی زنان محسوب می‌شود، در حقیقت مانع رشد و شکوفائی استعداد بانوان است. چون توسعه و نوسازی مطلوب بدون بهره جستن از توانائی عظیم زنان به عنوان نیمی از جمعیت هر کشور ممکن نخواهد بود.^(۲)

علاوه برین دو دیدگاه نظریه سوم نیز وجود دارد، این نظریه با مشارکت سیاسی اجتماعی زنان با همان استدلالات کلی کاملاً موافق است و مشارکت سیاسی اجتماعی آنان را در عرصه‌های گوناگون می‌پذیرد، مشروط به اینکه مقام مادری زن، تربیت فرزندان و استحکام خانه و خانواده تحت الشعاع آن قرار نگیرد.^(۳) این نظریه به لزوم وضع قوانین و تسهیلات لازم برای مشارکت سیاسی و اجتماعی زنان تأکید ورزیده و بر محورهای زیر توصیه می‌کند.

۱. زن باید همگام مرد برای شکوفائی کشور کار کند.

۲. زن و مرد هر دو مسئول امور داخلی خانه هستند.

۳. مسئول اصلی تربیت فرزندان زن است. چون طبیعت و خصوصیت این کار را خداوند در وجود آنها قرار داده است.

۴. زن باید در تمام مشارکتهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و غیره شرکت کند تا خود را آگاه ساخته و سپس این آگاهی را به فرزندان خود منتقل نماید.

۱. محی الدین نوری، حقوق زن در اسلام و جهان، [بی جا]، مؤسسه مطبوعاتی فراهانی، [بی تا]، صص ۲۶۰-۲۶۱.

۲. دکتر محمد علی ناجی داد، موانع مشارکت زنان، تهران: انتشارات کویر، ۳، ۱۳۸۲، ص ۱۷۰.

۳. امام خمینی، روزنامه اطلاعات، ۱۶ بهمن ۱۳۷۰، ص ۲.